

АНКЕТА-ЗАЯВКА УЧАСНИКА

Прізвище, ім'я, по батькові: Демецька Владислава Валентинівна

Тема доповіді: Перекладацька адаптація та типологія дискурсів

Назва секції: Актуальні проблеми перекладознавства та міжкультурної комунікації

Науковий ступінь: кандидат філологічних наук

Наукове звання: доцент

Місце роботи: Інститут іноземної філології Херсонського державного університету

Посада: доцент кафедри англійської мови

Домашня адреса: 40 років Жовтня, б.21А, кв.12, Херсон 73000

E-mail: vdemetskaya@mail.ru

Контактні телефони: д.т. (0552) 26 49 79; моб.т. 8 (067) 796 42 73

Потреба у житлі на час конференції: не маю

Бажання взяти участь у культурній програмі: так

Демецька Владислава

Херсон,

Херсонський державний університет

Перекладацька адаптація та типологія дискурсів

Виникнення наприкінці ХХ століття проблеми «лінгвістичної інтерпретації людини» [Алексеева 2004] спричинило більш тісну взаємодію лінгвістики з іншими антропоорієнтованими дисциплінами й подальше проникнення лінгвістичної інформації в інші галузі знань. Зазначений процес сприяв актуалізації в науковому просторі лінгвістики тексту, семіотики, лінгвопрагматики, теорії комунікації та міжкультурної комунікації зокрема, теорії перекладу, теорії дискурсу, методологічна база яких будується з урахуванням екстралінгвістичних чинників, а саме: розвитку засобів комунікації, зв'язку, інформаційних технологій, глобалізації, універсалізації тощо [Белова 2002].

Зрозуміло, що така парадигма підходів потребувала вирішення цілої низки питань щодо розмежування понятійного апарату, визначення методологічних і лінгвістичних засад, розробки концептуальної та термінологічної метамов. Інтегративна сутність лінгвістичної теорії тексту, комунікації, лінгвістики дискурсу, а в нашому випадку – й теорії перекладу, вимагає урахування диференційного об'єкту їх дослідження, а саме дискурсу.

Дискурс як комунікативний процес окреслено формулою «текст і дія» [Арутюнова 1990, с.136-137]. У цьому відношенні вартим уваги в дискурсі з прагматичної точки зору вбачається комунікатор (або адресант) і текст, змодельований з огляду на модель світу аудиторії, а не на індивідуального реципієнта. Реально комунікатор (адресант) передає не повідомлення, інформацію, а «ключ», що урухомлює психологічні механізми соціуму, максимально відповідні запрограмованій ним моделі поведінки. Зазначений підхід до опису дискурсу сповна відповідає дотепній фразі М.Фуко – «...говорити можна не все, говорити можна не про все, говорити можна не всім

і не за всяких обставин» [Фуко 1996, с.51]. Наведене твердження цілком справедливе щодо роботи перекладача, який особливо під час трансляції прагматичних текстів і дискурсів, повинен зробити свідомий вибір між перекладацькими й адаптивними стратегіями залежно від типу дискурсу / тексту, близькості / дальності мов, культур і врахування ймовірної, прогнозованої реакції аудиторії.

Дискурс – медіатор між аудиторією та текстом [Новикова 2005]. Саме цим пояснюється й вибір матеріалом нашого дослідження прагматичних текстів політичного й релігійного дискурсів. Обидва дискурси можна зарахувати до розряду найбільш культурно специфічних дискурсів тому, що саме вони в повному обсязі реалізують ідеологічну й історично та національно обумовлену складову певної культури.

Функціональний поділ ідеології на світську й релігійну сфери реалізується принципом секуляризації та передбачає їх диверсифікацію, закріплену в термінах культури. Поняття світської культури ґрунтується на раціональних розмірковуваннях, базою яких є «продуктивні досягнення й відкриття науки та спростування різноманітних релігійних культів» [Хоруженко 1997, с.431]. У процесі історичного розвитку релігія, не відмовляючись від вирішення світоглядних завдань, набуває все більш виразних соціально-регулятивних і загальноідеологічних функцій. Саме тому уможлиблюється принципове розмежування (світської) культури й релігії за принципом конвенції, запропонованим А.Флієром: «у культурі домінує соціальна конвенція між людьми, що виражається переважно формою традиції, а в релігії діє сакральна конвенція (договір) між Богом і людьми, виражена певною формою самого релігійного вчення» [Флиер 2000, с. 227].

Таким чином, ідеологія вбачається системою формування моделей політичних, правових, моральних, релігійних, естетичних і філософських поглядів соціуму, концептуальна структура якої більшою мірою визначає прагматичні, соціокультурні характеристики дискурсів. Термінами лінгвістичної прагматики, ідеологія формує прагматичне за своєю сутністю

певне комунікативне поле, що, з одного боку, конденсує всі ймовірні дискурси / тексти, групує їх за двома напрямками функціонування – світським і релігійним, а, з іншого боку, генерує, породжує нові прагматексти в межах дискурсів, підкоряючись системі (зовнішніх і внутрішніх) заборон і винятків.

Опозицію «світський – релігійний» може бути уточнено з позицій аналізованих дискурсів як «соціальний – релігійний», оскільки політичний дискурс реалізує найвищу соціальну владу, а релігійний – найвищу сакральну владу. Зрозуміло, що міра реалізації влади по-різному актуалізується в усіх типах текстів, що містяться в дискурсі, проте найяскравіше вона виявляється в прагматичних типах текстів. Це пояснюється тим, що прагматекст – це тип тексту, спрямований на зміну поведінки адресата. Завдання прагматексту полягає не лише в тому, що адресат має зрозуміти текст і відчутти його (інформативна функція), а перш за все в тому, щоб адресат діяв згідно з програмою, запропонованою адресантом (волюнтативна, директивна функції). Зазначений підхід обумовив вибір парадигми прагматичних типів текстів в обох дискурсах, а саме: словникової статті як типу тексту, навчального типу тексту, публічного виступу (політична промова, проповідь), рекламний тип тексту. Проте, якщо набір прагматичних типів текстів обох дискурсів збігається і в обох дискурсах реалізується концептосфера влади, постає питання: чи існує суттєва відмінність у функціонуванні політичного й релігійного дискурсів, і як це співвідноситься з проблемами вибору для перекладача між власне перекладацькими й адаптивними стратегіями?

Інтерпретація та ідентифікація політичного й релігійного дискурсів як «соціальний – релігійний» безпідставні без урахування одного з основоположних чинників перекладознавства – асиметрії культур. Інакше кажучи, перекладацька адаптація нездійсненна без урахування специфіки аудиторії – «своєї» або «чужої», на яку розраховано дискурс / текст, обраної мети і результату, очікуваного адресантом.

Зіставляючи функціонування дискурсів атлантичної (США) та східнослов'янської (Україна) традицій, зазвичай виходять з припущення, що

для обох культур політичний і релігійний дискурси інтерпретуються й ідентифікуються майже однаково, якщо навіть є певні суперечності – вони не мають принципового характеру й стосуються скоріше відмінності мов і культур, тому вирішуються, відповідно, перекладачами окремим порядком без широкого залучення перекладацьких адаптивних стратегій [Алексеева 2004]. Щоб довести протилежне, нам необхідно детальніше розглянути тематичний контекст, одиниці якого беруть участь у формуванні цілісності дискурсивного поля.

Тематика в дослідницьких роботах постає критерієм вичленування дискурсу, а іноді цілком відповідає рівню дискурса [Юдина 2004, с.242-243]. Отже, якщо вичленування дискурсу ґрунтується на тематичному критерії, то парадигма прагматичних текстів логічно завершується рекламним типом тексту, адже і в атлантичній, і в східнослов'янській традиціях політична реклама як тип тексту безумовно визнається найбільш прагматичним типом тексту. Саме це стосується й релігійного дискурсу в межах атлантичної традиції: підґрунтям розмежування дискурсів атлантичної традиції постає принцип відмінності тематики, тому природною вбачається наявність у парадигмі типів текстів і реклами релігійної тематики. В атлантичній традиції політичний і релігійний рекламні тексти – це тексти різної тематики, натомість, у східнослов'янській традиції рекламні тексти релігійної тематики маркуються як значущо відсутні. Принципова відмінність полягає в тому, що для східнослов'янської традиції (православ'я) релігійний дискурс усвідомлюється не лише особливим тематичним, а й особливим онтологічним дискурсом: розрізняють світські й сакральні дискурси, де особливої ваги набуває розмежування профанного й сакрального, оскільки це не лише інша тематика текстів, а й інша парадигма текстів. До цієї парадигми текстів не належать рекламні тексти релігійного характеру (пор., наприклад, реклама пороків і чеснот). У межах східнослов'янської традиції відмінність релігійного від нерелігійного дискурсу становить міра авторитетності, а в атлантичній – тематика. Міра авторитетності формує «вертикаль» дискурсу, різновиди

тематик – «горизонталь». Таким чином, виокремлюємо два критерії визначення дискурсу: якщо дискурс аналізується за горизонталлю, основним критерієм постає тематичний, а якщо за вертикаллю – критерій авторитетності встановлює місце певного дискурсу в межах усього дискурсивного поля однієї культури.

Приймаючи за вихідну точку перекладацької роботи з дискурсами положення про «вертикальне» розташування дискурсів у східнослов'янській традиції, ми змушені констатувати, що й перекладацька адаптація має певні обмеження, насамперед, стосовно типів текстів релігійного дискурсу. Ступінь прагматичного потенціалу значно зростає в тих типах текстів, що максимально реалізують культуро зумовлені пріоритети й суперцінності (у східнослов'янській культурі – це проповідь), саме тому під час трансляції розглядуваного типу тексту перекладачеві недостатньо власне перекладацьких, репродуктивних стратегій - він працює з досить високим рівнем ціннісної шкали православ'я. Саме тому для досягнення адекватної реакції реципієнтів перекладачеві необхідно застосувати перекладацькі адаптивні стратегії.

Свідомі чи несвідомі зміни ціннісної шкали можуть спричинити сприйняття реципієнтом цільового тексту не як адаптацію, а як «перекручення» ціннісної осі в тому випадку, коли заборонене, табуйоване або блюзнірське значення видається за норматив. Унаслідок чого, наприклад, проповідь може сприйматися не як не-проповідь, а як антипроповідь.

Зважаючи на зазначене, принципово неможливою постає перекладацька адаптація рекламного тексту релігійного характеру атлантичної традиції, адже в нормативній свідомості носія східнослов'янської культури рекламний текст усвідомлюється не як текст, а як антитекст.

В атлантичній традиції перебування рекламного тексту в релігійному дискурсі свідчить про те, що зазначена культурна традиція не розмежовує світський – сакральний дискурси, натомість актуальним є розмежування за тематичним критерієм, тому релігійні й торговельні рекламні тексти різняться

лише тематикою, але не структурно-композиційною та лексико-семантичною організацією.

Перекладний текст визнають високоякісним у тому разі, коли він відповідає традиціям типології текстів у культурі суспільства перекладної мови, тобто тим традиціям, що добре відомі адресатові й він очікує на них за певних умов спілкування [Шадрин 2005]. Зауважимо, що за умов домінантної орієнтації на мовні й культурні пріоритети рецептора, ступінь близькості або віддаленості від тексту оригіналу може варіюватися для різних типів адаптивних текстів. У такому розумінні особливої ваги набуває свідоме рішення перекладача на користь власне перекладацьких або адаптивних стратегій. Якщо перекладач ладен пожертвувати інтересами своєї аудиторії, наприклад, з тим, щоб ознайомити з чужою культурою або з тим, щоб помінати настанови своєї аудиторії, перекладач удається до репродукції з метою зламати свої стереотипи. У разі інформативного перекладу прагматичного, культурно обумовленого типу тексту для спеціалістів вважається логічним застосування репродуктивного перекладу, оскільки для спеціалістів ця інформація становить певну професійну значущість. Ідеологічне підґрунтя цього тексту в такому розумінні сприймається не як культурно обумовлена інформація, а як технологія. У решті випадків, коли йдеться про орієнтацію на всіх носіїв мови (або на неспеціалістів), алгоритм перекладацьких дій зрушується в бік адаптивних стратегій. Більш того, коли йдеться про вплив на аудиторію, перекладач повинен зробити вибір між двома комплементарними типами перекладу. Перекладач може погодитися на це у роботі з одними типами тексту й не погодитися під час роботи з іншими типами текстів, проте у будь-якому разі він обирає свідомо, прогнозуючи ймовірну реакцію аудиторії. Актуальним убачається окреслення специфіки не лише прагматексту, а й тексту, створеного в умовах однієї національної культури, що містить певний ступінь імпліцитного культурологічного змісту, а отже – упізнаваного носіями певної культури. Що більше ступінь асиметрії культур, то більш значущими постають

проблеми розбіжностей у концептосферах типів текстів і то зрозумілішою стає мета адаптації.

Що відбувається, наприклад, з лексемою «політик» під час переходу від одного типу тексту до іншого в межах політичного дискурсу, якщо інтерес для нас становить семантична структура цієї лексеми і точніше – її культурний компонент? У словниковій статті «політик» – це термін, тому що основна функція словника все ж таки інформативна. Для підручника з політології «політик» уже не термін, а поняття, оскільки воно вже містить асоціації й тому набуває культурної конотації. Наведений зсув від терміна до поняття пояснюється імпліцитно заданою настановою навчального тексту на формування політичних переваг і, відповідно, на програмування ідеологічних поглядів соціуму. З точки зору тексту подібні семантичні трансформації сполучені зі зміною домінанти в системі функцій, а саме в актуалізації директивної або волюнтативної функцій даного типу тексту. Уже в політичному виступі або в політичній промові лексема «політик» тяжіє до концепту. Прагматичний комунікативний початок політичної промови максимально актуалізує культурний компонент лексеми «політик» за допомогою широкого залучення не лише культурних асоціацій, а й оцінності всіх видів, наприклад, «емоційної оцінки» [Телия 1988, с.6], а також реалій і символів, що всі разом і «виводять» лексему «політик» на рівень концепту. В рекламному типі тексту лексема «політик» може вербально й не реалізовуватись, проте, залучення всього арсеналу мовних засобів оцінності від аксіологем з експліцитно вираженою позитивною / негативною конотаціями, а також реалій, символів до гіпонімів політичних концептів зрештою зміцнить позицію лексеми «політик» на самому високому з точки зору культурної обумовленості рівні, а саме концепту. Водночас, ми простежуємо і зсув доміантних функцій у бік однозначно директивної та експресивної.

Таким чином, міра прагматичності типу тексту пропорційна частотності функціонування мовних одиниць з національно-культурним компонентом. Причому, і сама частотність уживання, й ієрархія культурно обумовлених

одиниць впливають на специфіку функціонування аналізованого типу тексту не лише в межах дискурсу, а й у межах культурної традиції. Для перекладача це означає, що реально він працює з двома типами інформації в тексті – предметною (власне фактуальною) [Гальперин 1981] і оцінною.

У процесі перекладу дискурсу / тексту різні типи інформації визначають алгоритм перекладацьких дій у виборі або на користь репродуктивного перекладу, або на користь адаптивного перекладу. Для репродуктивного перекладу домінантною є предметна інформація, виражена магістральністю інформативної (денотативної, когнітивної) функції для даного типу тексту. Перевага оцінних (конотативних) видів інформації неминуче спричиняє актуалізацію стилістичних функцій. А це означає, що під час репродуктивного перекладу дотримати сполучення домінантних функцій в умовах асиметрії мов і культур надзвичайно складно. Як це не парадоксально, але особливої ваги це твердження набуває в роботі з текстами близьких культур.

Розглянемо, наприклад, навчальний тип тексту. Все, що стосується фактуальної інформації не становить великих складнощів для перекладача, проте, коли йдеться про оцінну інформацію в перекладі з культури до культури, спрацьовує те, що можна назвати «цензурою культури». І цензура культури буде винятково «суворою», коли мовитиметься про спільний історичний досвід обох культур (наприклад, ідеологічна оцінка Українського козацтва в Україні й Польщі). Історичні діячі отримують протилежну оцінку з обох боків, з огляду різних позицій і різних концепцій, що, в першу чергу, спричиняє цензуру будь-якої оцінності. У такому розумінні підручник української традиції актуалізує емотивну функцію (пробудити почуття гордості), а тип емоцій породжує й тип оцінки. І з такої позиції цілком зрозуміло, що із зближенням культур загострюється їх реакція на оцінність (як оцінено наведені факти в польських підручниках?). Інакше кажучи, оцінність цензурується хоча б і в прихованій формі: або її зовсім пропускають (пропуск), або вводять свою оцінність (дописка), або найчастіше застосовують заміну (генералізація – знищується чужа оцінка, конкретизація – вноситься своя оцінка) і розвиток значення

(основне значення зберігається, а оцінне, конотативне значення або стирається, або додається своє).

Удавана близькість культур спричиняє легкість сприйняття аксіології, та чималі складнощі при перекладі, особливо в тих випадках, коли йдеться про історично близькі культури, що й обумовлює необхідність застосування адаптації на рівні оцінності. Унаслідок чого адаптивний потенціал дискурсу /тексту – це потенційна спроможність певного дискурсу / тексту до адаптації в перекладі, а іноді й до обов'язкової його адаптації. Потенційна «схильність» до адаптації залежить від дистанції між контактуючими мовами й культурами та безумовного пріоритету прагматичної функції під час перекладу.

Таким чином, адаптація – це тип перекладу з домінантною прагматичною настановою та орієнтацією на стереотипи очікування носіїв мови-реципієнта й культури-реципієнта. Обов'язковість перекладу-адаптації пояснюється не так мовними розбіжностями, як культурними. Саме тому в сучасному перекладознавстві неабиякої актуальності набуває проблема теоретичного обґрунтування явища перекладацької адаптації.

Література

1. Алексеева И.С. Введение в переводоведение: Учеб. пособие для студ. филол. и лингв. фак. высш. учеб. заведений. - СПб.: Филологический фак. СПбГУ; М.: Издательский центр «Академия», 2004. - 352 с.
2. Арутюнова Н.Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В.Н. Ярцевой. - М.: Советская энциклопедия, 1990. - С. 136-137.
3. Белова А.Д. Поняття “стиль”, “жанр”, “дискурс”, “текст” у сучасній лінгвістиці // Вісник “Іноземна філологія”. - К.: КНУ, 2002. - Вип.32-33. - С. 11-14.
4. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 138с.

5. Новикова М.А. Спецкурс «Перевод – адаптация прагматических текстов: интралингвистические и интерлингвистические аспекты» (электронная версия). – Симферополь: Таврический нац.ун-т, 2005.
6. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність. (На матеріалі сучасної газетної публіцистики): Монографія / За ред. В. Різуна. - К.: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2002. - 392 с.
7. Телия В.Н. Экспрессивность как проявление субъективного фактора в языке и ее прагматическая ориентация // Человеческий фактор в языке: Языковые механизмы экспрессивности. – М.: Изд-во МГУ, 1988. – С. 5-12.
8. Флиер А.Я. Культурология для культурологов: Учебное пособие для магистрантов и аспирантов, докторантов и соискателей, а также преподавателей культурологии. – М.: Академический Проект, 2000. – 496с.
9. Фуко М. Археология знания. - К.: Наукова думка, 1996. – 215 с.
10. Хоруженко К.М. Культурология. Энциклопедический словарь. – Ростов-на-Дону: Изд-во «Феникс», 1997. – 640с.
11. Шадрин В.И. Параллельный текст как объект переводоведения // Матер. VI Междунар. науч. конф. по переводоведению «Федоровские чтения» (21-23 окт. 2004). – СПб.: Филологический факультет СПбГУ. – 2005. - Вып. 6: Университетское переводоведение. – С. 350- 455.
12. Юдина Т.В. Дискурсивное пространство политической речи // Актуальные проблемы теории коммуникации: Сб.науч.тр. – СПб.: Изд-во СПбГПУ, 2004. – С.172-185.